



## PDF hosted at the Radboud Repository of the Radboud University Nijmegen

The following full text is a publisher's version.

For additional information about this publication click this link.

<http://repository.ubn.ru.nl/handle/2066/127137>

Please be advised that this information was generated on 2019-06-01 and may be subject to change.

**BRUSSEL IS EEN  
BODEMLOZE PUT...**



Radboud Universiteit Nijmegen



**...EN ZES ANDERE CLICHÉS  
OVER DE EUROPESE UNIE**

# Colofon

## Teksten

Carla Hoetink

Harm Kaal

Marij Leenders

Wim van Meurs

Hilde Reiding

Margit van der Steen

Koen van Zon

## Eindredactie

Harm Kaal

## Contact

## h.kaal@let.ru.nl

## Cartoons

Joep Bertrams

Tom Janssen

## Ontwerp en vormgeving

Lidwine Houben Ontwerp

lh-ontwerp@fo.nl

De auteurs van deze brochure zijn verbonden aan de leerstoelgroep Politieke Geschiedenis en het Centrum voor Parlementaire Geschiedenis, Radboud Universiteit Nijmegen. Zij verzorgen onderwijs over en verrichten onderzoek naar de geschiedenis van de Europese integratie. Zij doen dat binnen het interfacultaire onderzoekszwaartepunt Europa en zijn werelden. Binnen dit thema werken onderzoekers van de Faculteit der Letteren en de Faculteit der Filosofie, Theologie en Religiewetenschappen samen aan onderzoek naar de verschillende werelden waaruit Europa bestaat en de verschillen en relaties tussen Europa en de rest van de wereld.

De auteurs werkten eerder mee aan een reeks studies over de Europese Unie:

Wim van Meurs, Carla Hoetink et al.: *Europa in alle staten. Zestig jaar geschiedenis van de Europese integratie* (Nijmegen: Van Tilt, 2013).

Hilde Reiding et al.; *Verloren consensus. Europa in het Nederlandse parlementair-politieke debat 1945-2013* (Amsterdam: Boom, 2013).

Hilde Reiding en Leon van Damme, *Brusselse verhalen. De dagelijkse praktijk van het Europees Parlement* (Amsterdam: Boom, 2013).

Voor meer informatie zie: <http://www.ru.nl/europaenzijnwerelden/>

© 2014, Faculteit der Letteren, Radboud Universiteit

Alle rechten voorbehouden.

Niets uit deze uitgave mag worden veelevoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand en/of openbaar gemaakt in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch, door fotokopieën, opnamen of op enige andere manier zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

*De brochure is tot stand gekomen met financiële steun van het Institute for Historical, Literary and Cultural Studies van de Radboud Universiteit.*

Radboud Universiteit Nijmegen



Brussel  
is een  
bodemloze  
put ...

... en

zes

## andere clichés

over de

# Europese Unie

# Het gepolariseerde debat

Het is nog niet zo lang geleden dat de Europese Unie in Nederland nauwelijks voor enige publieke beroering zorgde. Bij de Europese Parlementsverkiezingen van 1999 deden de partijen amper moeite om zich met Europese thema's te profileren en de lage opkomst wees op weinig betrokkenheid bij de burgers. De afgelopen jaren is er echter veel veranderd. Hoewel het nog maar de vraag is of zich dit ook in de opkomstcijfers uitdrukt, valt er bij de Europese Parlementsverkiezingen van 22 mei 2014 wel degelijk iets te kiezen. De uitbreiding van de EU met nieuwe lidstaten, het in een referendum afgeschoten plan voor een Europese Grondwet en de financieel-economische crisis hebben de EU in het centrum van het publieke debat geplaatst. In verschillende Europese landen zetten populistische partijen met een eurosceptische agenda het debat op scherp. Zij hebben bijgedragen aan het ontstaan van een nieuw politiek klimaat waarin gepolariseerde standpunten het debat over de Europese Unie domineren.

Tegelijkertijd is het voor ons als burgers, die meer dan ooit worden uitgenodigd om een standpunt in te nemen over 'Brussel' en in ieder geval een stemkaart voor de Europese verkiezingen in de bus hebben gekregen, heel lastig om inzicht te krijgen in die zo complexe Europese Unie. Vreemd is dit niet: we hebben hier te maken met een uniek fenomeen. Langs welke meetlat moeten we de EU leggen? Een blauwdruk voor Europese samenwerking bestaat niet, een historisch voorbeeld ontbreekt. In de praktijk vallen we in onze beoordeling begrijpelijkerwijs al snel terug op referentiekaders waarmee we wel bekend en vertrouwd zijn: de natiestaat en 'klas-sieke' internationale organisaties als de VN en de NAVO. Het gepolariseerde debat zorgt er bovendien voor dat discussies over de EU haast automatisch in het schema van eurocritici versus

eurofielen belanden. Zo dreigt buiten beeld te raken dat het juist tegenstrijdigheden zijn die de Europese Unie kenmerken. De Nederlandse vrachtwagenchauffeur kan sinds 'Schengen' zonder problemen met zijn vrachtwagen de grens over, maar tegelijkertijd dreigt hij door goedkope collega's uit Oost-Europese lidstaten uit de markt gedrukt te worden. In de zwart-witschema's van het huidige debat over de EU dreigt deze nuance wel eens uit beeld te verdwijnen.

In deze brochure bieden we een andere blik op de EU. Niet vanuit het 'voor-' of 'tegen'-kamp, maar vanuit het historische perspectief, dat ons inzicht geeft in de soms bijna onnavolgbare

Langs welke meetlat moeten we de EU leggen?  
Een blauwdruk voor Europese samenwerking bestaat niet,  
een historisch voorbeeld ontbreekt

koers die de EU heeft gevolgd. We doen dit aan de hand van de thema's die het huidige politieke debat domineren, zoals het democratische tekort van de EU, de financieel-economische crisis en de komst van Oost-Europese arbeiders naar Nederland. We brengen ze in deze brochure zo-als ze ook in het publieke debat vaak aan de orde komen: als clichés. Uitspraken die simpelweg worden herhaald, zonder dat nog over de achtergrond ervan wordt nagedacht.

In deze brochure halen we die achtergrond wél naar voren: hoe komt het dat we het Europees Parlement als een machteloos apparaat zien, Brussel vooral met bureaucratie associëren en nieuwkomers met argwaan tegemoet treden?

Aan de hand van deze en een reeks andere clichés proberen we niet alleen het huidige zwart-witschema te ontregelen, maar ook die zo complexe EU beter te begrijpen.



# BRUSSEL IS EEN BODEMLOZE PUT

Op het gebied van handel zijn we door de euro geheel afhankelijk van de besluiten in Brussel

**Zeker sinds de Eurocrisis klinkt dit verwijt veelvuldig.**

**De miljarden euro's die van de rijke Noord-Europese naar de armere Zuid- en Oost-Europese lidstaten vloeien wakkeren het wantrouwen aan. De zwakke economieën van de nieuwe lidstaten liggen aan het subsidie-infuus en de hardwerkende Nederlandse burgers draaien ook nog eens op voor de corruptie en het falende regeringsbeleid in deze landen.**

**V**olgens *Elsevier* weigeren Nederlandse bezoekers van Griekse restaurants regelmatig te betalen voor hun maaltijd. Ze vinden dat ze via de Europese Unie al genoeg geld aan Griekenland hebben afgedragen. Waarom moet ons land betalen voor het wanbeleid in een land als Griekenland? Was het wel een goed idee om Polen, Bulgarije en Roemenië de EU binnen te laten? Hebben we hiermee onze eigen welvaart niet in gevaar gebracht?

Vreemd is het niet dat deze vragen het publieke debat domineren en op woede en onbegrip kunnen rekenen van burgers en politici. Nederland is sinds het begin van de jaren negentig een van de nettobetalers en

ontvangt dus minder geld uit Europese fondsen dan het aan de Unie afdraagt. Ook heeft Nederland de afgelopen jaren voor tientallen miljarden aan hulp richting Griekenland, Spanje, Portugal en Ierland gestuurd. En dat in een tijd waarin Nederland zelf moest bezuinigen en we te maken kregen met een verslechterende economie.

Is Nederland in deze situatie inderdaad slechter af? Een blik op de balans van kosten en baten kan geen andere conclusie opleveren dan 'ja'. Het is echter de vraag of een kosten-batenanalyse de enige juiste manier is om de zaak te bekijken. Toen het Verenigd Koninkrijk in de jaren tachtig bezwaar maakte tegen zijn positie als nettobe-

taler verzette Nederland zich in ieder geval tegen deze budgettaire benadering van de Britten. De verontwaardiging over de eisen van Margaret Thatcher was groot. Niet alleen omdat Nederland zelf in deze jaren nog een netto-ontvanger was, maar ook omdat een puur op begrotingscijfers gebaseerd oordeel over het – toen nog – EG-lidmaatschap een vertekend beeld gaf van de kosten en baten. Het EG-lidmaatschap bood ook voordelen die niet of nauwelijks te kwantificeren waren: de voordelen van de vrije markt en die van vrede en veiligheid op het Europese continent, bijvoorbeeld.

Gelden die voordelen ook nu nog, na diverse uitbreidingsronden en de Eurocrisis?

Volgens Elsevier weigeren Nederlandse bezoekers van Griekse restaurants regelmatig te betalen voor hun maaltijd. Ze vinden dat ze via de Europese Unie al genoeg geld aan Griekenland hebben afgedragen. *Elsevier, 15 juni 2012*

Vast staat dat de interne markt een belangrijke bijdrage levert aan de economische groei van de Europese lidstaten. Zeker voor een handelsland als Nederland zijn de voordelen van het afschaffen van in- en uitvoertarieven en het wegnemen van allerlei andere handelsbelemmeringen groot. Nederland heeft hiervan zoveel profijt dat de afdrachten die het betaalt er feitelijk bij in het niet vallen. De afdrachten aan de Europese Unie kun je dus beschouwen als een soort contributie voor deelname aan de vrije Europese markt. Zonder deelname van armere lidstaten zou die contributie

waarschijnlijk lager uitvallen. Was het dus niet beter geweest om deze landen buiten de Unie te houden?

Tegenover de relatief hogere bijdrage staan echter ook weer de voordelen van een grotere afzetmarkt, die noordelijke landen aantoonbaar extra economische groei heeft opgeleverd. Geven en nemen zijn dus nauw ver-

Geven en nemen zijn dus nauw verweven, zeker binnen de interne markt die de lidstaten gezamenlijk vormen.

weven, zeker binnen de interne markt die de lidstaten gezamenlijk vormen. De belangrijkste

overweging om naast rijkere Europese landen, zoals het Verenigd Koninkrijk, Denemarken en Zweden, ook armere landen tot de Europese Unie toe te laten was echter dat het de veiligheid en stabiliteit op het Europese continent zou vergroten. Toen Griekenland, Spanje en Portugal in 1975 en 1977 wilden toetreden tot de Europese Gemeenschap hadden ze pas net het dic-

tatoriale juk afgeworpen en de democratie omarmd. De lidstaten waren zich bewust van de



problemen die opname van deze veel armere landen met zich mee zou brengen, maar vonden het belang van stabiele en aan het

vele malen zwaarder wegen. De veiligheid en welvaart van de bestaande lidstaten konden zo veel beter worden gegarandeerd.

en Oost-Europese landen aan de poort van de Europese Unie klopten na de val van de Muur. Om volwaardige EU-lidstaten

We kunnen de Unie behalve als een economische gemeenschap dus evenzeer zien als een veiligheidsgemeenschap, waarvan we collectief de vruchten plukken.

Westen gebonden democratieën aan de zuidflank van Europa

Vergelijkbare overwegingen speelden een rol toen Midden-

te kunnen worden moesten zij akkoord gaan met politiek-

bestuurlijke en economische hervormingen. De landen zagen zich bovendien genoodzaakt om interne en onderlinge conflicten

de inwoners van deze landen hebben daar profijt van. Ook de burgers van de EU-lidstaten, die bij oorlogsellende, armoede en

### Waarom moeten wij miljarden afstaan, terwijl er hier op zorg, onderwijs en sociale zekerheid bezuinigd wordt?

op vreedzame wijze op te lossen. We kunnen de Unie behalve als een economische gemeenschap dus evenzeer zien als een veiligheidsgemeenschap, waarvan we collectief de vruchten plukken. Ook bij de recente toetreding van Kroatië en in onderhandelingen met andere landen van de westelijke Balkan speelt dit soort overwegingen nog altijd een sterke rol. De mogelijkheid om toe te treden tot de Unie kan in deze conflictgevoelige regio rust brengen. Niet alleen

vluchtelingenstromen aan de buitengrens ook niets te winnen hebben.

Toch overheerst bij velen het gevoel dat de uitbreiding van de Europese Unie een slechte zaak is geweest. Veel van de nadelen doen zich heel concreet voelen in het hier en nu (denk aan de financiële crisis en arbeidsmigratie), terwijl de voordelen minder tastbaar zijn en betrekking hebben op de lange termijn. We voelen geen opluchting over

conflicten die nooit zijn uitgebroken. En het kan wel zo zijn dat we een deel van onze economische groei in het verleden te danken hebben aan de interne markt, maar die welvaart en economische groei lijken voor de toekomst niet langer gegarandeerd.

Dat maakt de vragen van nu niet minder terecht. Waarom moeten wij miljarden afstaan, terwijl er hier op zorg, onderwijs en sociale zekerheid bezuinigd wordt? De te hoge staatschuld en vooral het verdoezelen daarvan worden Griekenland terecht kwalijk genomen. Kunnen we de Grieken en andere zwakke economieën echter ook werkelijk beschouwen als profiteurs die uit zijn op onze centen?

Voor een deel wel. In de Europese Unie zijn namelijk *alle* lidstaten uit op de centen. Wanneer het meerjarig financieel kader moet worden vastgesteld probeert iedere lidstaat een zo groot mogelijk profijt te realiseren tegen een zo laag mogelijke betaling. Toen Nederland in de jaren tachtig zelf netto-ontvanger was (van met name landbouwsubsidies), voelde het weinig voor een discussie over de evenredige verdeling van de financiële lusten en lasten: het had baat bij handhaving van de op dat moment bestaande *status quo*. Maar toen Nederland eenmaal nettobetaler werd, verdween die terughoudendheid om te spreken over de verhouding tussen de financiële baten en afdrachten als sneeuw voor de zon. Het was welbegre-

pen eigenbelang. Sinds de jaren negentig probeert Nederland dan ook telkens weer de afdrachten aan de Unie te beperken en kortingen te bedingen. Tegelijkertijd maakt het waar mogelijk gebruik van Europese subsidies

“ *Persoonlijk verwacht ik er niets goeds van. De Europese Unie heeft er meer bij te winnen dan wij* ”

en fondsen. Wat de nieuwkomers en Zuid-Europese lidstaten wordt verweten geldt voor onszelf en voor de andere lidstaten dus evenzeer. Dat de minder welvarende landen meer aanspraak kunnen maken op de fondsen en lagere afdrachten is voor Nederlanders weliswaar vervelend, maar niet onbegrijpelijk. De sterke onderlinge verweven-

heid van de Europese economieën maakt daarnaast dat wat we geven uiteindelijk ook weer nemen is, want hoe groter de welvaart in de andere lidstaten, hoe meer producten er uiteindelijk ook weer verhandeld kunnen

worden. Uiteindelijk is er dus sprake van wederzijds voordeel. De keerzijde van die grote economische lotsverbondenheid is wel, zoals met de Eurocrisis onverbiddelijk is gebleken, dat de problemen van de een ook automatisch de problemen van de ander worden. Het Griekse probleem is ook ons probleem, omdat we samen één munt

delen en doordat veel van de Griekse schulden uitstaan bij Noord-Europese banken.

We kunnen ons zelfs afvragen of het Griekse probleem in economische zin wel aan de Grieken alleen kan worden toegerekend. De economieën van de periferie-landen zijn minder concurrerend dan die van de Noord-Europese lidstaten. In het verleden konden deze landen een tekort op de handelsbalans herstellen door hun munt te devalueren. Hun producten werden daardoor relatief goedkoper en dus aantrekkelijker. Sinds de invoering van de euro is dit niet langer mogelijk, zodat de import vanuit Noord-Europese landen de export in omgekeerde richting overstijgt. Een deel van de schul-

den vloeit hieruit voort. Vooral de Griekse bevolking moet hier nu voor boeten. De EU is daar momenteel dan ook nog minder populair dan hier.

En hoe zit het met prille en toekomstige toetreders? Het sentiment dat de nieuwe en aspirant lidstaten met een gretige blik kijken naar de Europese subsidie-potten stemt niet overeen met de scepsis waarmee in deze landen op toetreding wordt gereageerd. 'Persoonlijk verwacht ik er niets goeds van. De Europese Unie heeft er meer bij te winnen dan wij', aldus een Kroatische schoenmaker. Weliswaar stemde tweederde van de Kroaten in een referendum voor toetreding, maar minder dan de helft van hen nam überhaupt de moeite

om te gaan stemmen. Dat hun land of zichzelf beter zouden worden van het lidmaatschap van de Unie stond niet voor alle Kroaten bij voorbaat vast. De Eurobarometer – een regelmatig gehouden opiniepeiling over de EU – van november 2013 laat zien dat in enkele andere aspirant-lidstaten – Macedonië, Servië en Montenegro – slechts de helft of nog minder toetreding tot de Europese Unie een goede zaak vindt. Het beeld van nieuwkomers die gretig toehappen om van onze welvaart te kunnen profiteren klopt dus kennelijk niet. De potentiële profiteurs zijn van dat profijt zelf in ieder geval nog niet geheel overtuigd. Zij zien de Europese Unie en de economisch sterkere lidstaten, zoals Nederland, als de grote profiteurs. •

# DE POLEN PIKKEN ONZE BANEN IN!

**De nieuwe lidstaten met hun krakkemikkige economieën brengen niet alleen financiële onrust, de goedkope arbeidskrachten uit deze landen concurreren ook nog eens Nederlanders uit de markt. De media berichten dat zeker acht op de tien Nederlanders de Roemenen en Bulgaren die per 1 januari vrij naar Nederland mogen reizen, liever zien gaan dan komen.**



**H**et vrije verkeer van personen, goederen, kapitaal en diensten lijkt haar grenzen te hebben bereikt. Wegen de kosten hier wel op tegen de baten?

Dat er baten zijn is evident. Vraag het maar aan de vrachtwagenchauffeurs die tot halverwege de jaren tachtig bij elke grens uit de cabine moesten. Minder bekend, maar niet minder voordelig is het feit dat

De eerste stap werd gezet in 1985 toen binnen de EU de binnengrenzen werden afgeschaft. Dat ging niet zonder slag of stoot. Wetten en praktische bezwaren moesten worden overwonnen. En nog steeds kenmerken tegenstrijdige en vaak botsende belangen het debat over open grenzen.

De laatste jaren krijgt de keerzijde van het afschaffen van de binnengrenzen meer aandacht

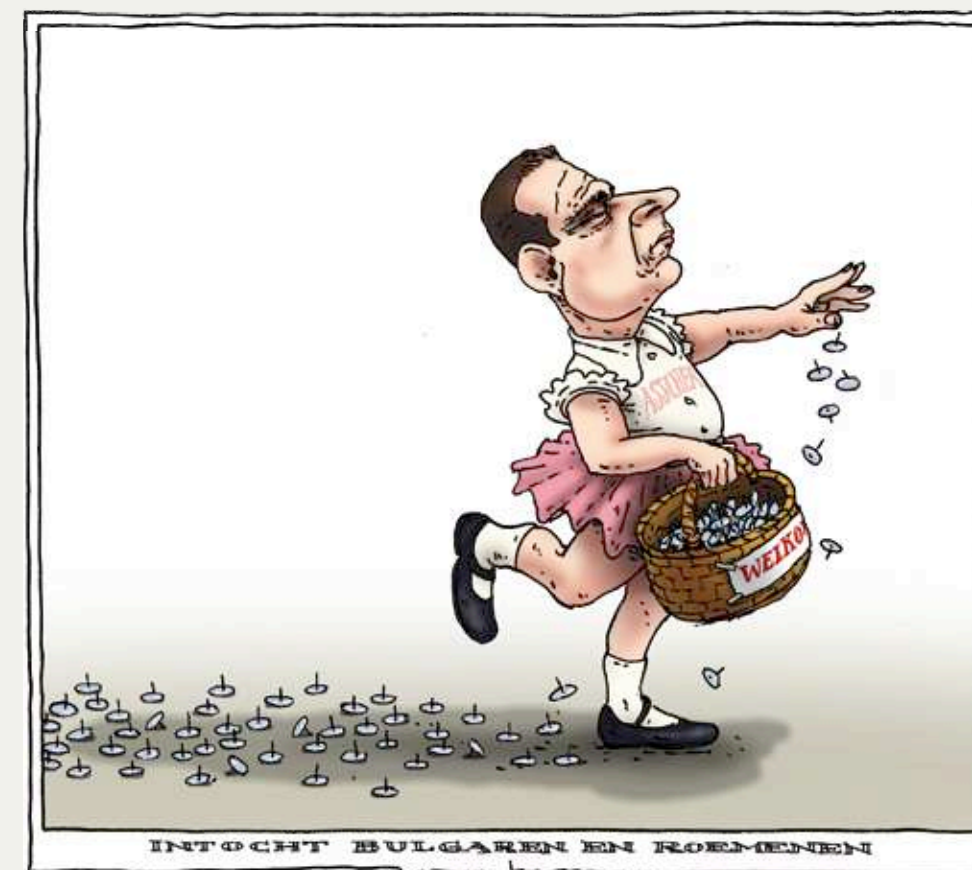
reld. Zo stelde de Beierse CSU onlangs voor om alleen voor buitenlandse chauffeurs tol te heffen op de Duitse autobanen. De opbrengst zou worden gebruikt voor onderhoud aan Duitse wegen en bruggen die er slecht bij liggen. Een voorstel waar punten mee te scoren vielen bij de eigen achterban. Formeel mag het niet – regelgeving moet altijd gelijk gelden voor alle inwoners van de EU en mag dus niet discrimine-

### Het vrije verkeer van personen, goederen, kapitaal en diensten lijkt haar grenzen te hebben bereikt

Nederlanders gebruik kunnen maken van goedkopere gezondheidszorg in andere lidstaten.

en voelen we die nadelen ook sterker door de economische crisis. Van alle kanten wordt aan de bestaande situatie gemor-

ren – maar de politici vinden een omweg: Duitsers moeten ook tol betalen, maar worden via de wegenbelasting gecom-



penseerd. Brussel kan hier niets tegen inbrengen omdat het discriminatiebeginsel op deze manier handig is omzeild.

Een ander actueel voorbeeld is de komst van immigranten uit Roemenië en Bulgarije die in Nederland op zoek gaan naar

werk. Waarom is besloten tot vrij verkeer van arbeid als deze mensen banen weggapen van Nederlanders die toch al

met een hoge werkloosheid te kampen hebben? Aanvanke-lijk was er wel sprake van een beschermingsmechanisme: tot 2014 werden alleen werkvergunningen afgegeven als een werkgever kon aantonen dat doende uitgelegd toen de door hen gewenste uitbreiding van de EU tot stand kwam. Hoewel de emotionele reacties op deze situatie begrijpelijk zijn, moeten we ervoor waken uitbuiten met lage lonen, lange werktijden en verplichte *package deals*, waarbij aan een baan ook een hoge kamerhuur gekoppeld is. Hoge boetes en strenge controle moeten dit bestrijden. Een andere keer-

Hoewel de emotionele reacties op deze situatie  
begrijpelijk zijn, moeten we ervoor waken  
dat het debat xenofobische trekjes krijgt

hij geen Nederlander voor zijn vacature kon vinden. Dit is nu afgeschaft: werkvergunningen zijn niet langer nodig. Dat komt niet uit de koker van Brussel, maar is door de lidstaten zo afgesproken. Principes speelden hierbij een belangrijke rol: binnen de EU zijn alle burgers gelijk. Politici hebben dit onvol- dat het debat xenofobische trekjes krijgt. Het vrije verkeer van arbeid heeft *in het alge- meen* voor schrijnende situaties gezorgd die om een oplossing vragen. Denk aan misbruik van sociale voorzieningen, zoals de toeslagenfraude, maar ook aan gewetenloze werkgevers die arbeiders uit Oost-Europa zijde van de open grenzen is het probleem dat kwetsbare groepen op de Nederlandse arbeidsmarkt verdrongen kun- nen worden door mensen van elders, zoals in de transportsec- tor of in het bouwbedrijf. Ook hier wordt door de verantwoor- delijke bewindslieden gespro- ken over nadere regelgeving

om oneerlijke concurrentie tegen te gaan. Naast de discussie over ar- beidsmigratie laten de open binnengrenzen nog op een andere manier zien hoe be- pese burgers behoorden tot de pronkstukken van Europese integratie, maar nu we de na- delige effecten daarvan in het dagelijks leven ervaren is de toon van het debat veranderd. Daarmee staat de Europese Moet dat misschien zelfs, van- uit het oogpunt van recht en solidariteit? Of is het belang- rijker gehoor te geven aan de zorgen van de eigen burgers, die vrezen voor hun baan? De middenweg die waarschijnlijk

Open grenzen, vrij reizen en de vrije vestiging  
van Europese burgers behoorden tot de pronkstukken  
van Europese integratie

perkt het publieke debat over open grenzen eigenlijk is: de vluchtelingenstromen vanuit Noord-Afrika en Syrië. Niet een Europees asielbeleid, maar nati- onale maatregelen kenmerken de reacties van veel lidstaten. Open grenzen, vrij reizen en de vrije vestiging van Euro- eenwording en de principes die eraan ten grondslag liggen ter discussie: waar gaat het ons ei- genlijk primair om? Kunnen de basisprincipes die ontworpen werden om gestalte te geven aan de integratie van een re- latief klein en uniform gezelschap van lidstaten ook nu nog het uitgangspunt vormen? gezocht zal worden zal onge- twijfeld een hobbelige route blijken te zijn. •



# NEDERLAND HEEFT ALS KLEIN LAND IN BRUSSEL NIKS MEER IN TE BRENGEN

Heeft Nederland wel iets te vertellen in Brussel?

We zijn geneigd te denken van niet. Vaak zien we de premier na afloop van een Europese top ten overstaan van de verzamelde pers verklaren dat de uitkomst van de onderhandelingen gunstig is voor Nederland. Maar hoe geloofwaardig is dat? Even verderop staat zijn Franse collega waarschijnlijk trots te verklaren dat ook Frankrijk het maximale uit de onderhandelingen heeft gesleept.

In een unie waarin ieder land het meeste uit onderhandelingen wil slepen, lijkt het voor de hand te liggen dat Nederland heeft moeten inschikken aan de Europese onderhandelingsstafel, zeker nu er steeds meer landen zijn aangeschoven. Niet iedereen kan immers zijn zin krijgen. Maar heeft Nederland met de uitbreiding van de Europese Unie ook daadwerkelijk aan invloed ingeboet? Hoeveel heeft Nederland als klein land nog te vertellen in Brussel?

De zorg om de positie van een klein land als Nederland in een Europese statengemeenschap is niet van gisteren. In de jaren vijftig werd de vrees al geuit dat het machtige Frankrijk en Duitsland kleinere landen als

Nederland en België zouden overvleugelen. Het alternatief was even beangstigend: het instellen van een 'Europese regering'. De Nederlandse minister van Buitenlandse Zaken zag in zo'n regering en de bijbehorende ambtenaren een 'ware dictatuur': zij konden dan hun wil opleggen aan de lidstaten. Hij stelde dan ook voor om een Raad van Ministers in te stellen,

Hoeveel heeft Nederland als klein land  
nog te vertellen in Brussel?

zodat de ministers en regeringshoofden hun nationale belangen zouden kunnen vertegenwoordigen.

Deze Raad kreeg gaandeweg een sleutelrol in de Europese

besluitvorming: het werd hét podium waarop Europese politiek werd bedreven. Hoewel er binnen de Raad een gewogen stemming plaatsvond – hoe meer inwoners, hoe meer gewicht de stem van een minister in de schaal legde – bedongen de Benelux-landen een bonus om te voorkomen dat Frankrijk en Duitsland samen de overige lidstaten konden overvleugelen.

Dat was maar goed ook, want de Raad groeide gaandeweg uit tot een strijdperk voor nationale belangen. In de jaren zestig werd zelfs de mogelijkheid tot het invoeren van een vetorecht ingevoerd: lidstaten konden

besluiten blokkeren als ze tegen nationale belangen ingingen. Het had een verlamme uitwerking op de Europese integratie.

Inmiddels is het vetorecht op de meeste beleidsterreinen niet meer toegestaan. Tegenwoordig beslist de Raad van Ministers in ongeveer tachtig procent van de gevallen bij meerderheid van stemmen, maar dat percentage groeit

Een meerderheid is niet zomaar bereikt. In de Raad zijn 345 stemmen te verdelen, waarvan er 255 vóór het betreffende voorstel moeten zijn om het aan te nemen. Bovendien moeten minimaal 15 lidstaten het voorstel steunen. Songfestivalpraktijken, waarbij buurlanden elkaar naar een gunstige uitslag helpen, zijn dus uitgesloten. En de grote landen - Duitsland, het Verenigd Koninkrijk, Frankrijk en Italië – kunnen een

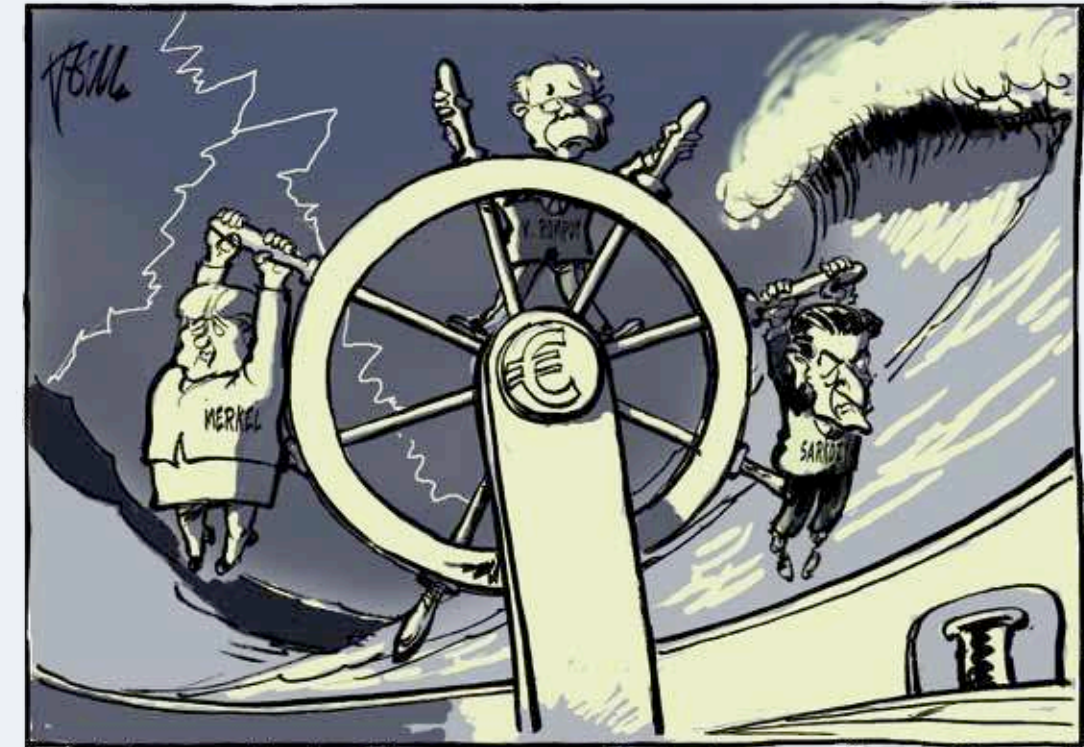
Toch hoeft je geen wiskundige te zijn om te bedenken dat Nederland met de uitbreidingen van 2004 (tien nieuwe lidstaten), 2007 (Roemenië en Bulgarije) en 2014 (Kroatië) opnieuw aan relatieve invloed heeft ingeboet. Juist door die uitbreidingen wordt het steeds lastiger voor een enkele lidstaat om de besluitvorming te domineren. Lidstaten moeten in toenemende mate op zoek naar medestanders om dingen gedaan

### Songfestival-praktijken, waarbij buurlanden elkaar naar een gunstige uitslag helpen, zijn dus uitgesloten.

nog altijd. Slechts wanneer de Raad een beslissing moet nemen over uitbreiding of het wijzigen van Europese verdragen hebben de lidstaten vetorecht.

voorstel dat door de andere lidstaten gesteund wordt niet blokkeren en andersom ook hun wil niet aan de rest opleggen.

te krijgen of juist te blokkeren. Ook Nederland zal dus moeten samenwerken als het iets wil bereiken: coalities smeden of uitruildeals maken. Dat zijn de



nieuwe democratische machtsverhoudingen in de EU.

stemverhoudingen in de Raad werden bepaald. Op een con-

ferentie in het Zuid-Franse Nice kreeg Nederland 13 stemmen toebedeeld terwijl Duitsland, dat met 82 miljoen inwoners vijf keer zoveel inwoners telt als

### In Europa mag Nederland dan nog wat voorstellen, in de mondiale context valt de stem van Nederland in het niet

Hoe belangrijk het is om coalities te smeden werd duidelijk toen in 2000 de huidige

ferentie in het Zuid-Franse Nice kreeg Nederland 13 stemmen toebedeeld terwijl Duitsland,

Nederland, slechts 29 stemmen kreeg. Nederland had deze onderhandelingen echter



niet alleen gevoerd, maar in nauwe samenwerking met haar trouwe EU-partners België en Luxemburg. Daardoor wist de Benelux, met slechts 27 miljoen inwoners, evenveel stemmen te bemachtigen als Duitsland.

Politici en media waren er snel bij om te wijzen op de 'winst' die Nederland had geboekt, maar wat zij graag presenteerden als nationale winst, was in feite een overwinning van samenwerkingspartners.

We kunnen gerust stellen dat Nederland nog altijd een stevige middenmoter is in het Europese krachtenveld. In oppervlakte mag het dan weinig voorstellen, wat inwonertal betreft (en dus stemgewicht in

de Raad) is Nederland de achtste lidstaat. Juist in de middenmoot is de Europese Unie met de recente uitbreidingen aanzienlijk gegroeid. Waar het aankomt op samenwerken en coalities smeden is dat een goede ontwikkeling. De middelgrote Europese staten delen namelijk veel belangen waar de grote lidstaten doorgaans minder oog voor hebben, bijvoorbeeld op het vlak van milieubeleid.

Zeker zo belangrijk als de vraag hoeveel Nederland in te brengen heeft *in* de EU, is de vraag hoeveel Nederland in te brengen heeft *door* de EU. In Europa mag Nederland dan nog wat voorstellen, in de mondiale context valt de stem van Nederland in het niet. Het buitenlandse

beleid van Nederland loopt dan ook steeds vaker via Brussel, dat op zijn beurt een steeds actievare rol speelt in de wereld. Sinds 2009 heeft de EU zelfs een hoge vertegenwoordiger voor buitenlands beleid in de persoon van de Britse Catherine Ashton. Daarmee is de vraag

reldpolitiek mengt is van niet geringe betekenis. Europa's gemeenschappelijke buitenlandse beleid stelt Nederland in staat om in bepaalde kwesties op het wereldtoneel, waar het anders geen rol van betekenis had kunnen spelen, bijvoorbeeld in het Midden-Oosten-conflict, toch

“ *Who do I call if I want to speak to Europe?* ”

die de Amerikaanse minister van Buitenlandse Zaken, Henry Kissinger drie decennia geleden al stelde, eindelijk beantwoord: 'who do I call if I want to speak to Europe?'

Het feit dat de EU zich steeds meer als een speler in de we-

een steentje bij te dragen. Bereiken wat je wilt in de Europese politiek vereist dus samenwerking en het smeden van coalities. De 16 miljoen inwoners van Nederland kunnen niet voor de rest van de Unie dicteren wat de lijn moet zijn. •



Het Verdrag van Lissabon  
holt de democratie  
uit

# DE EU IS NIET DEMOCRATISCH

Het democratisch  
tekort van de Europese Unie ligt in het  
feit dat...

**De EU en democratie zijn 'als water en vuur', aldus Peter van Ham van Instituut Clingendael. Europese elites gaan ongecontroleerd hun gang en wij als burgers hebben het nakijken; de eigen regering is geworden tot een uitvoerder van Brussel en de nationale democratie komt in gevaar. De laatstverschenen Eurobarometer van november 2013 laat zien dat slechts 43 procent van de Europese burgers erg of enigszins tevreden is over de manier waarop de democratie in de Europese Unie werkt, terwijl 46 procent hierover niet geheel of zelfs geheel niet te spreken is.**

**D**e publieke opinie strookt dus niet met de grondslag van de EU, want in de Europese verdragen staan democratie en mensenrechten juist centraal. Is de voorstelling van de EU als een democratische waarden-gemeenschap dan alleen maar retoriek?

Nieuw is het idee dat de EU ondemocratisch is in ieder geval niet. Binnen een beperkte kring van specialisten en direct betrokkenen was het vraagstuk van de democratische controle op de Europese besluitvorming al in de jaren zestig een thema. Toen maakte de Europese Commissie in het kader van het landbouwbeleid een budget vrij waarover de nationale parlementen van de lidstaten

geen enkele zeggenschap hadden. Moest de overdracht van dit soort bevoegdheden niet samen gaan met het versterken van het op dat moment nog tamelijk tadeloze Europees Parlement? En moest dat Parlement dan niet rechtstreeks gekozen worden, zoals uiteindelijk in 1979 voor het eerst gebeurde? Of was dat, zo lang het Parlement zo weinig te zeg-

“ De EU  
en democratie  
zijn als water  
en vuur ”

gen had, juist ongepast, omdat dan onterecht de indruk werd gewekt dat er op Europees niveau een democratie bestond?

Toen de EU vanaf de jaren negentig met uitgebreide bevoegdheden meer merkbaar in het dagelijks leven begon door te dringen, kreeg de vraag naar het democratische gehalte van de EU een nog grotere urgentie. Sindsdien hebben zowel het Europees Parlement als de nationale parlementen nieuwe bevoegdheden en mogelijkheden gekregen om invloed uit te oefenen, maar toch heeft zich in de publieke meningsvorming sterk de gedachte opgedrongen dat de Europese Unie niet werkelijk democratisch is.

Maar is dat ook daadwerkelijk het geval? Met een eenvoudig 'ja' of 'nee' is die vraag niet te beantwoorden, al is het maar omdat ideeën over wat de-

mocratie is of zou moeten zijn uiteenlopen en een democratie ook in de praktijk verschillende vormen kan aannemen. Voor zowel burgers als politici en wetenschappers is de nationale democratie, waarmee we bekend en vertrouwd zijn, het

ters door geen enkel vertegenwoordigend orgaan naar huis gestuurd kan worden. Het Europees Parlement heeft hiertoe niet de bevoegdheid en een nationaal parlement kan hoogstens het vertrouwen in de eigen minister opzeggen. Dat

juist het idee van een Europese federatie, met een Europese regering die door het Europees Parlement weggestuurd kan worden, niet bepaald rekenen op enthousiasme onder burgers. De Europese Unie modeleren naar de democratische

Voor zowel burgers als politici en wetenschappers is de nationale democratie, waarmee we bekend en vertrouwd zijn, het meest natuurlijke referentiekader

meest natuurlijke referentiekader. De vraag of de Europese Unie democratisch is leggen we dan ook nogal eens langs de meetlat van de nationale democratie, met vaak een negatief oordeel tot gevolg.

Veelgehoord is de klacht dat de Europese Raad van Minis-

wringt. Maar wat is het alternatief? De EU is geen federatie dus blijft een intergouvernementeel orgaan zoals de Raad van Ministers dominant en zijn de nationale vertegenwoordigers die daarin zitting hebben enkel aan hun eigen parlementen verantwoording schuldig. Maar paradoxaal genoeg kan

praktijk die binnen de nationale democratie gebruikelijk is, lijkt dus (in ieder geval voorlopig) geen waarschijnlijk scenario.

Zolang de Europese Unie een mengvorm blijft van supranationaal en intergouvernementeel bestuur zal de democratie binnen die Unie er dus onver-



mijdelijk anders blijven uitzien dan die op het nationale niveau. Dat neemt niet weg dat er ook op Europees niveau 'checks' en 'balances' zijn, die de legitimiteit van de besluitvorming bevorderen omdat de belangen van alle groepen en

nationaliteiten kunnen worden ingebracht. Europese besluiten kunnen pas worden genomen als een meerderheid binnen zowel de Europese Commissie als het Europees Parlement en de Raad daarmee instemt. Verdragswijzigingen kunnen

zelfs alleen doorgevoerd worden met instemming van de regeringen en parlementen van alle achtentwintig lidstaten, die elk op nationaal niveau verantwoording schuldig zijn aan hun burgers. Besluitvorming in de Europese Unie is dus bijzonder

gelaagd. We hebben directe invloed op de samenstelling van het Europees Parlement en het nationale parlement. Langs die weg kunnen we onze stem laten horen, maar directe doorslaggevende invloed op de besluitvorming hebben we niet.

Besluitvorming in de Europese Unie is bijzonder gelaagd

De vele ‘checks’ en ‘balances’ die mogelijk moeten maken dat alle stemmen in de Europese Unie worden gehoord en in de besluitvorming meegewogen, vormen voor burgerparticipatie paradoxaal genoeg juist een belemmering. De besluitvormingsprocedures zijn bijzonder complex en de uitkomsten zijn vaak compromissen tussen een veelheid aan opvattingen en

belangen, waarin de individuele burger zich lang niet altijd goed herkent. Zoals de eerder aangehaalde Eurobarometer uitwijst, heeft het overgrote deel van de kiezers dan ook het gevoel dat zijn stem niet of nauwelijks telt in de Europese Unie. Raar is dat

niet: we wonen immers met meer dan 500 miljoen mensen in de EU, en onze belangen lopen vaak sterk uiteen. Gebrekkige democratische legitimiteit kon vanuit Europa lange tijd verantwoord worden met het argument dat de EU vooral was opgezet voor het nemen van politiek-neutrale besluiten waar wij nooit slech-

ter van konden worden. De EU was een technocratisch systeem, en daarbinnen zou een democratie alleen maar verlamd werken. Legitimiteit zou de Unie vooral ontleen aan de geboekte resultaten (zogenaamde ‘output-legitimatie’). Zeker na de Eurocrisis is deze visie onhoudbaar geworden: de Unie boekt niet de gewenste resultaten en het is evident dat haar besluiten allesbehalve politiek neutraal zijn. Wat is dan de oplossing? Ook op nationaal niveau bestaan legitimiteitsproblemen – alleen al de voortdurende discussie over de ‘kloof’ tussen burgers en politici toont dit aan. Wellicht kan de omgang met deze problemen ons helpen om het demo-

cratische tekort van de EU te lijf te gaan. Een belangrijk verschil is dat we op het nationale niveau, ondanks de scepsis ten

nog altijd redelijk schaars, want de ingewikkelde compromisvorming op Europees niveau is moeilijk op een aansprekende

af te wentelen op het ‘verre’ Brussel. Daarmee wekken ze echter de indruk dat we onze nationale politici niet meer ter

De Unie boekt niet de gewenste resultaten en het is evident dat haar besluiten allesbehalve politiek neutraal zijn

aanzien van politiek en parlement, meer vertrouwd zijn met het politieke spel en de spelers. We hebben in de Haagse politiek niet per se meer inspraak dan op Europees niveau, maar onze rol als toeschouwer van het politieke theater dat zich dagelijks voor ons in de media ontvouwt geeft ons wel een gevoel van herkenning en wellicht ook een zekere mate van betrokkenheid. Goede berichtgeving over Europese politiek is

en begrijpelijke manier te beschrijven. ‘Brussel’ blijft daarvoor voor ons dus ver weg en abstract. Nationale politici benutten die abstractie maar al te graag. Zo blijven Den Haag en Brussel twee verschillende werelden en dat idee voeden zij aldoor. Het is voor hen verleidelijk om moeilijke beslissingen waarvoor zij de electorale gevolgen niet wensen te dragen

verantwoording kunnen roepen wanneer zij Europese politiek bedrijven. In werkelijkheid maken de nationale democratieën echter een wezenlijk onderdeel uit van de Europese democratie. De discussie over het ‘democratisch tekort’ in de Europese Unie gaat dus ook de nationale democratieën aan. De eigen legitimiteitsproblemen waarmee ze worstelen zijn er waarschijnlijk zelfs direct mee verweven.



Dan blijft het de vraag of de EU door ons als burgers ooit als een echte democratie zal worden ervaren. Zolang de inrichting van de eigen democratische natiestaat de maatstaf blijft zal de EU niet snel aan de verwachtingen kunnen voldoen. Ook het idee dat de

vredigend werken, maar nieuwe vormen ook nog niet volledig voldoen. Zelfs al zouden we de Europese Unie verlaten, dan zouden we door de grote economische verwevenheid met de ons omringende landen geen werkelijke nationale soevereiniteit en democratische zeggen-

en werken elkaar zelfs hier en daar tegen. Binnen die kaders moet een Europese democratie gestalte krijgen, maar hoe precies weet niemand, ook de experts niet. Altijd zal het, net als in het verleden overigens, wel ergens blijven wringen of schuren, en altijd zal dat ook aanleiding blijven geven voor discussie en strijd. Misschien is dat ook wat de democratie bij uitstek kenmerkt: dat er altijd over gesproken wordt en er strijd is over de inrichting en definitie ervan. De oploeiende discussie over het democratisch tekort in de Europese Unie is dus niet alleen een signaal van ontevredenheid, maar ook inherent aan elke vorm van democratisch bestuur. •

### **‘Brussel’ blijft daardoor voor ons ver weg en abstract**

‘eigen’ natiestaat duidelijk af te scheiden valt van het Europese bestel gaat niet op. De werkelijkheid is dat we terechtgekomen zijn in een meerdimensionale bestuursvorm die het midden houdt tussen een federatie en een internationale organisatie, waarin bekende vormen van democratie en vertegenwoordiging maar ten dele be-

schap terugkrijgen en alleen in een *andere* machtsrelatie tot Brussel komen te staan.

Welke richting we ook uit gaan, de democratische inrichting van de EU zal anders zijn dan de staatsinrichting die we gewend zijn. Nationale en Europese vertegenwoordigende stelsels werken samen, overlappen elkaar

Het Europees Parlement is  
een zwak parlement  
Het gepolariseerde debat

**STEMMEN HEEFT GEEN ZIN.  
HET EUROPEES PARLEMENT  
HEEFT TOCH GEEN INVLOED**

Stemmen heeft geen zin.  
Machteloos  
knechtje  
van  
Brussel ...  
Papieren invloed  
op  
Brussel  
waar  
niemand  
in  
geloof..  
Een democratie mag dan altijd tot discussie leiden,  
dat neemt niet weg dat de EU met het Europees  
Parlement een orgaan heeft dat in potentie voor een  
grote democratische legitimiteit kan zorgen. Waarom  
krijgt het dan niet die herkenning? Waarom kleeft aan  
het Europees Parlement vooral het imago van een  
geldverslindende machine die maandelijks een dure  
volksverhuizing maakt naar Straatsburg en geen  
greep heeft op het beleid van de EU?

**H**et Europees Parlement zelf denkt er vanzelfsprekend anders over. *Actie. Reactie. Impact.* Met deze slogan hoopt men ons er de komende maanden van te doordringen dat we in mei 2014 voor een invloedrijke keuze staan. We gaan naar de stembus voor het enige democratisch gelegitimeerde orgaan van de EU, dat als luisterend oor en medewetgevend orgaan direct kan inspelen op de problemen waar we in Europa voor staan.

Het mag duidelijk zijn dat het Europees Parlement een kruistocht is begonnen tegen het beeld dat de Europarlementariërs geen serieuze spelers zijn in het Europese politieke spel. 'De tijden zijn veranderd, en het

Europees Parlement is ook veranderd', luidt de toelichting bij de campagne. Nieuwe spelregels geven het Europees Parlement 'nu meer macht dan ooit, zowel om de politieke koers van Europa te bepalen als om de dagelijkse besluiten te nemen die ons allen aangaan'.

Dat het publieke beeld van het Europees Parlement hiervan afwijkt, heeft alles te maken met het feit dat we zijn positie vergelijken met ons eigen nationale parlement. Vreemd is dat niet: de ontwikkeling die het Europees Parlement de laatste decennia heeft doorgemaakt vertoont ook veel trekken van een poging om het te schoeien op de leest van een 'nationaal' parlement. Kenmerkend voor

die trend was de retoriek waarmee de Duitse Buitenlandminister Joschka Fischer in 2000 een einddoel voor de Europese Unie propageerde. De toekomstige structuur van de EU moest uiteindelijk gaan lijken op die van een nationale democratie, met een grondwet, een Kamer van volksvertegenwoordigers, een Senaat en een 'Europese regering'. Het 'nee' tegen het Verdrag voor een Europese Grondwet maakte echter een einde aan dit visioen.

Hoe is de situatie nu? Waarin verschilt de positie van het Europees Parlement van onze eigen nationale parlementen? Om te beginnen staan de verkiezingen voor het EP niet in het teken van een waardering of afstraf-

ping van de zittende macht, van een 'kabinet', zoals dat bij onze Kamerverkiezingen indirect wel het geval is. Het Europees Parlement kent geen tegenmacht zoals een nationale regering die van parlementaire steun afhankelijk is. De leiding van de EU is in de handen van de regeringen van de lidstaten, van de Europese Raad van Ministers en niet van een 'Europese regering'.

EU, zoals de regering in Nederland dat wel is. Op het opereren van de Raad van Ministers heeft het parlement weinig greep. Dit remt de verdere 'parlementarisering' van de EU en blokkeert de mogelijkheid voor het Europees Parlement om uit te groeien tot een slagvaardig instituut met een zelfstandige politieke en representatieve functie.

de grote Europese partijen er echter voor om als een gesloten front te opereren. Waar het Europees Parlement spreekt met één stem vergroot het de kans om EU-beleid te beïnvloeden. Dit past in de Europese traditie van het zoeken naar consensus, maar wordt evengoed opgedrongen door de complexe besluitvormingsprocedures: zonder coalities en compromis-

## Waarom kleeft aan het Europees Parlement vooral het imago van een geldverslindende machine die maandelijks een dure volksverhuizing maakt naar Straatsburg en geen greep heeft op het beleid van de EU?

Het Europees Parlement heeft wel het recht om de Europese Commissie op de vingers te tikken, maar dit tamelijk apolitieke dagelijks bestuur is (nog) niet bepalend voor de koers van de

Daarnaast ontbreekt het aan een echte oppositie, al zal dit door de verwachte groei van de eurosceptische partijen na de verkiezingen van 22 mei wel toenemen. In de regel kiezen

sen komt niets tot stand. Een eenvoudige meerderheid van stemmen in het Europees Parlement en de Raad van Ministers is nog steeds niet voldoende om een knoop door te hakken.

De consensuscultuur in het Europees Parlement heeft weer tot gevolg dat het voor de kiezers niet duidelijk is waar de inhoudelijke verschillen liggen tussen de partijen. Tot voor kort klonk er sowieso geen echt dissident geluid. Het Europees Parlement kon dus moeilijk beweren de gehele bevolking van de EU te vertegenwoordigen. Pas in 1994 kwam er een volledig anti-EU georiënteerde fractie in het Europees Parlement. Inmiddels hebben eurosceptische partijen meer bestaanszekerheid gekregen, voornamelijk dankzij een verruimde subsidie-regeling voor Europese partijen.

Met hun anti-Europese instelling vertegenwoordigen deze partijen een groep burgers die voorheen niet direct tot Straatsburg en Brussel doordrong. Maar de relatie tussen kiezer en Europarlementariërs blijft hoe dan ook gebrekkig: partijen zullen bij verkiezingen niet snel worden beloond of afgestraft voor hun optreden op het Europese toneel.

Of deze verschillen nu problematisch zijn of niet, er blijkt eigenlijk vooral uit dat de complexe gelaagdheid van het Europese politieke bestel het niet goed mogelijk of weinig vrucht-

baar maakt om het Europees Parlement één op één langs de meetlat van de klassieke parlementaire democratie te leggen. Terwijl een nationaal parlement de bevolking van één staat vertegenwoordigt, met één regering en één wetgever, opereert het Europees Parlement in een driedimensionaal krachtenveld. Het Europees Parlement moet zich niet alleen staande houden binnen de institutionele driehoek in Brussel; het heeft ook te maken met 28 nationale parlementen en een veelvoud aan politieke groeperingen en belangenbehartigers. Zijn effectiviteit is niet alleen afhankelijk van partijpolitieke consensus, maar ook van een geslaagde afstemming met de lidstaatvertegenwoordigers in de Raad van



Ministers en de beleidsarchitecten in de Commissie.

De beeldvorming over het Europees Parlement als slap aftrek-sel van een echt parlement is zo hardnekkig omdat het er inderdaad heel lang niet toe

heeft gedaan. Meer dan een halve eeuw was de parlementaire vergadering in Straatsburg en Brussel van marginaal belang voor de ontwikkeling en de politiek van de Europese integratie. De *founding fathers* van de eerste Europese Ge-

meenschap voelden begin jaren vijftig helemaal niets voor een democratisch opgetuigd bouw-werk. Eerst moest de samenwerking haar nut bewijzen in termen van vrede, veiligheid en economische groei. Dat vereiste doelmatig beleid en was reden

om de rol van het Parlement te beperken tot die van advies- en debatteercollege. Gedroomd van een ‘waarlijke’ Europese democratie werd er zeker, maar voor de doeners had het realiseren van een Europees samenwerkingsverband prioriteit. Daarvoor moest in de deelnemende landen al genoeg weerstand overwonnen worden.

meest opvallende institutionele ontwikkelingen van de EU in de laatste decennia: van een raadgevende vergadering in een technocratisch systeem transformeerde het tot een parlementair orgaan in een politiek-economisch verband, met bijbehorende bevoegdheden. Het Europees Parlement kreeg meer zeggenschap en

altijd ingeperkt met de nodige clausules. Zo ontstond een woud aan complexe procedures, die het beeld van een weinig daadkrachtig parlement in stand hielden. De zeggenschap van het Europees Parlement was te geclausuleerd en voorwaardelijk om het grote publiek te overtuigen van zijn functie.

De beeldvorming over het Europees Parlement als slap aftreksel van een echt parlement is zo hardnekkig omdat het er inderdaad heel lang niet toe heeft gedaan

Pas rond de vorming van de Europese Unie in Maastricht in 1992 begon de waardering van het Europees Parlement te veranderen. Het machtiger worden van het Europees Parlement behoort tot de

besluitvormende invloed op een groeiend aantal terreinen. Nieuwe wetgeving vereiste voortaan goedkeuring van het Europees Parlement naast die van de Raad van Ministers. Die grotere rol was echter nog

Bij de jongste hervormingen, via het Verdrag van Lissabon in 2007, heeft de EU vooral hierin verandering proberen te brengen. De regels voor de besluitvorming zijn afgeslankt, simpeler en duidelijker gemaakt.

Nieuwe terminologie, met centraal de ‘normale wetgevingsprocedure’, moet onderstrepen dat de stem van de Europese

van de Commissie te toetsen. Dit getuigt van het besef dat de parlementarisering van Europa niet uitsluitend via het Euro-

derd, zoals het Europees Parlement ons wil doen geloven? Bij het ondertekenen van het Verdrag van Lissabon in 2007

Het machtiger worden van het Europees Parlement behoort tot de meest opvallende institutionele ontwikkelingen van de EU in de laatste decennia

volksvertegenwoordiging voortaan (bijna) even zwaar weegt als die van de ministers in de Raad. Wezenlijker is het terugdringen van de uitzonderingsgevallen: voor bijna alle terreinen van het EU-beleid kan het Europees Parlement nu zijn ‘normale’ bevoegdheden uitoefenen. Via samenwerking met nationale parlementen heeft het Europees Parlement bovendien een extra instrument gekregen om nieuwe wetgeving

pees Parlement moet gebeuren. ‘De intellectuele uitdaging is te bedenken hoe het kan dat het Europees Parlement meer bevoegdheden kreeg en tegelijk in opkomst en draagvlak achteruit is gekacheld. Meer macht, minder gezag. Dat moeten we compenseren met meer betrokkenheid van nationale parlementariërs’, aldus een lid van de Tweede Kamer. Zijn daarmee de tijden veran-

riepen vriend en vijand het Europees Parlement als grote winnaar uit, samen met de nationale parlementen. Het besluitvormingsproces is op zichzelf niet wezenlijk veranderd, maar wel vereenvoudigd – al blijft dat relatief in de EU-context. Alles in ogenschouw nemend lijkt het Europees Parlement een betere uitgangspositie te hebben gekregen in het interne machtssevenwicht met de Commissie en de Raad van



Ministers. Recente onderzoeken wijzen uit dat het inmiddels een stevige vinger in de pap heeft bij de totstandkoming van

Ondanks deze versterking van het Europees Parlement blijven de verschillen met het eigen nationale parlement bestaan

Europees beleid. Ook in politiek strategisch opzicht probeert het Europees Parlement het primaat meer naar zich toe te trekken. De tekenen daarvan worden steeds duidelijker: in april 2013 verwierp het de Europese meerjarenbegroting die de regeringsleiders overeen waren gekomen en eerder leverde het scherpe kritiek op het akkoord van de Bankenunie.

Ondanks deze versterking van

de positie van het Europees Parlement blijven de verschillen met het eigen nationale parlement bestaan. Is dit erg? Of zijn

er ook voordelen verbonden aan de aparte status die het Europees Parlement heeft? We zouden het ontbreken van een directe relatie met een Europese regering en de afwezigheid van een oppositie ook als een zegen kunnen zien voor zijn potentiële invloed. Doordat de machten in de EU zo gescheiden zijn, hoeft het Europees Parlement zich niet voortdurend verantwoordelijk te voelen voor het voortbestaan van een regering

en is het niet gebonden aan een regeerakkoord met de Raad of de Commissie, zoals op nationaal niveau wel het geval is. Het ontbreken van vaste posities als ‘coalitie’ en ‘oppositie’ maakt een meer diverse samenwerking tussen partijen in het Europees Parlement mogelijk, al naar gelang het vraagstuk bijvoorbeeld meer economisch of meer sociaal getint is. Zelfs het feit dat het Europees Parlement zijn rol als stem van het volk vooralsnog niet helemaal waarmaakt heeft een voordelige kant.

Als volksvertegenwoordigend orgaan zou het zijn taak als toezichthouder op zorgvuldige en rechtvaardige besluitvorming voor alle lidstaten minder nauwgezet kunnen uitvoeren. De veranderingen in de laat-

ste decennia wijzen uit dat het Europees Parlement, en de EU in bredere zin, uiteindelijk veel minder vast zit in institutioneel conservatisme dan het nationale parlement. Op nationaal niveau zijn herzieningen van het bestel – ‘bestuurlijke vernieuwingen’ – al te vaak nauwelijks realiseerbaar gebleken. Op Europees niveau is dat anders.

De veranderingen in de laatste decennia wijzen uit dat het Europees Parlement, en de EU in bredere zin, uiteindelijk veel minder vast zit in institutioneel conservatisme dan het nationale parlement

Kortom: de relevantie van het Europees Parlement komt het scherpst in beeld wanneer we dit parlement op zijn eigen merites beoordelen, niet als concurrent of als slap aftreksel

van een nationaal parlement. Daarmee is niet gezegd dat het Europees Parlement een perfecte institutie is. Het kampt zonder meer met problemen van effectiviteit en herkenbaarheid. Van alle EU-instituties let het Europees Parlement het meeste op zaken die ons direct raken, zoals privacy, sociale zekerheid en arbeidsrecht, maar

erg aansprekend zijn deze thema’s nog niet. Het Europees Parlement kan alleen binnen zijn eigen vermogen oplossingen bieden voor het verbeteren van de democratische legiti-

teit en verantwoording van de Europese samenwerking. Dat brengt de kritiek op het democratisch gehalte van de EU als een boemerang terug bij de lidstaten zelf, zoals de laatste tijd ook meer lijkt te gebeuren. Als de EU niet als een op zichzelf staande democratie kan worden beschouwd, zijn het dan niet vooral de parlementaire demo-

cratieën van de lidstaten – en met name de volksvertegenwoordigingen – die hun controlerende en richtinggevende mogelijkheden onvoldoende benutten? •

# DE EU IS EEN BUREAUCRATISCH MONSTER

**Voor velen staat Brussel voor (te) veel ambtenaren en regels, die het leven van burgers en bedrijven onnodig zuur en duur maken. Volgens een recente Eurobarometer meent maar liefst**

**74 procent van de Europeanen dat de Europese Unie voor te veel administratieve rompslomp zorgt. Kortom: de Europese Unie heeft een bureaucratisch monster voortgebracht.**

**M**et bureaucratie is op zichzelf niets mis. Volgens de negentiende-eeuwse socioloog Max Weber bestaat dit uit een administratie gebaseerd op geschreven documenten en formele regels met gekwalificeerde ambtenaren die een salaris ontvangen. Een bureaucratie wordt gedreven door specialisatie, een hiërarchische structuur en duidelijk omschreven taken en verantwoordelijkheden.

Al heeft bureaucratie een negatieve bijklank in onze samenleving, weinig mensen zullen er bezwaar tegen hebben dat er ambtenaren zijn die besluiten uitvoeren conform duidelijke regels, zonder onderscheid des

persoons en zonder zichzelf te verrijken. En zoals op nationaal niveau een bureaucratie nodig is om besluiten uit te voeren, is er ook een administratief systeem nodig voor het uitvoeren van Europese regels. Maar het wordt iets anders als er te veel ambtenaren zijn en te veel regels en procedures. Is dat ook

**Hebben we in Brussel met de spreekwoordelijke raamambtenaren te maken?**

het geval in Europa? En verschilt de balans tussen politiek en uitvoering in Europa wel zo wezenlijk van die in de lidstaten?

Vergelijken we de Europese ambtenarij met die van een middelgrote Europese stad als Wenen dan valt het in ieder geval alleszins mee: beiden hebben ongeveer 50.000 ambtenaren op de loonlijst staan. Onderzoek heeft laten zien dat de Nederlandse overheid beschikt over één ambtenaar op de 133 inwoners. De Commissie heeft er één per 20.800.

En hoe zit het dan met hun bevoegdheden? Hebben we in Brussel met de spreekwoordelijke raamambtenaren te maken? De gelauwerde Oostenrijkse auteur Robert Menasse dacht van wel en ging op onderzoek uit om te zien of zijn vooroordelen bevestigd werden. Tijdens



uitgebreid veldonderzoek in Brussel in 2010 kwam hij weinig ambtenaren tegen die aan het clichébeeld voldeden. Volgens Menasse kwam dat omdat wij altijd klagen over ambtenaren. Maar waar eerder nationale ambtenaren de zondebok waren, zijn dat nu de eurocraten geworden.

Vreemd is dit niet, want de EU is zich met steeds meer beleidsterreinen gaan bezighouden, zodat de Europese burger steeds vaker de kans loopt met de Europese bureaucratie in aanraking te komen. Van oudsher richtte de Europese Commissie zich sterk op de ontwikkeling van de gemeenschappelijke landbouwmarkt. Met het open-

breken van de interne markt in de jaren tachtig nam economische samenwerking sterk toe. Na de ondertekening van het Verdrag van Maastricht in 1992 veranderde de Europese Economische Gemeenschap in een Europese Unie die zich ook ging bezighouden met buitenlandse

economische en technologische ontwikkelingen zoals bijvoorbeeld de opkomst van internet en de internationalisering van het bedrijfsleven. Toenemende globalisering maakt het noodzakelijk steeds meer kwesties in Europees verband op elkaar af te stemmen. Dat betekent

Toenemende globalisering maakt het noodzakelijk steeds meer kwesties

in Europees verband op elkaar af te stemmen

zaken, justitie en sociale zaken. In Maastricht viel ook het besluit tot de invoering van de gemeenschappelijke munt. Deze uitbreiding van taken met bijbehorende wetgeving en administratie valt niet los te zien van grensoverschrijdende politieke,

dat ook in de uitvoering zaken steeds vaker Europees georganiseerd en geadministreerd worden in plaats van nationaal. Wat heeft deze bureaucratie ons gebracht? Europese wet- en regelgeving is van buitengewoon

grote betekenis geweest voor sectoren zoals de landbouw, van oudsher voor Nederland een belangrijk Europees beleids-terrein. Ook is door het creëren van een interne markt tijdroven-

zijn gekomen die ergernis opleveren. Rigide Europese aanbestedingsregels zorgen voor dure en tijdrovende procedures die ondernemingen soms tot wanhoop drijven. Kleinere bedrij-

onderbouwing en verantwoording met omvangrijke dossiers. Hoeveel werk dit ook met zich meebrengt, dat wil niet zeggen dat verzoeken in lidstaten altijd zoveel gemakkelijker zijn.

Rigide Europese aanbestedingsregels zorgen voor dure en tijdrovende procedures die ondernemingen soms tot wanhoop drijven

de regelgeving afgeschaft, zoals het werken met wisselkoersen, het betalen van invoerrechten en de eindeloze procedures bij grensovergangen, en is de mogelijkheid gecreëerd om producten op een grotere markt af te zetten.

Daar staat tegenover dat er ook nieuwe administratieve verplichtingen voor in de plaats

ven vallen vaker buiten de boot voor opdrachten of kunnen niet aan de administratieve verplichtingen voldoen. Tegelijkertijd maken deze regels het mogelijk om het monopolie van bepaalde leveranciers te doorbreken. Om voor Europese subsidies in aanmerking te kunnen komen moeten soms eindeloos veel formulieren worden ingevuld. Die aanvragen vergen vaak

Vervolgens kan de controle op de besteding van Europese subsidies buitengewoon streng zijn, omdat er in het verleden misbruik van is gemaakt. Ondanks klaagzangen over uitgebreide verantwoordingen wil niemand terug naar een situatie waarin gemeenschaps-geld naar overbodige viaducten of niet geplante olijfbomen gaat.

Een andere veelgehoorde klacht is dat Brussel zich tot in de pietluttigste details bemoeit met zaken die ook nationaal geregeld kunnen worden. Aansprekende voorbeelden zijn de regels voor het bepalen van de kromming

en moeten we daar niet van af? Kunnen we niet volstaan met nationale regelgeving?

De Nederlandse regering kiest sinds kort inderdaad voor meer terughoudendheid vanuit het

laat zich niet onbetuigd en kiest voor een lichter Europa. Sinds 2006 wordt gewerkt aan het verminderen van de regeldruk en dit beleid lijkt in een stroomversnelling te geraken. Te verwachten valt dat de Eu-

Ondanks klaagzangen over uitgebreide verantwoordingen wil niemand terug naar een situatie waarin gemeenschapsgeld naar overbodige viaducten of niet geplante olijfbomen gaat

van de komkommer, de bemoeienis met de samenstelling van jam tot en met de verzegelde flesjes olijfolie die restaurants zouden moeten aanbieden. Nu de Europese Unie steeds meer onder een vergrootglas komt te liggen zwelt ook de kritiek aan op deze Europese regels. Kent Europa niet te veel regels

idee dat EU-regelgeving zich waar mogelijk moet richten op hoofdlijnen in plaats van gedetailleerd voor te schrijven hoe die doelen bereikt moeten worden. Naar aanleiding van het laatste regeerakkoord is zelfs een lijst opgesteld van 54 actiepunten met overbodig geachte Europese regels. Ook Brussel zelf

ropese regelgeving alleen maar kritischer zal worden bekeken. De komkommerrichtlijn sneuvelde in 2009 ook; de verzegelde olijfolieflesjes in restaurants blijven ons bespaard. •

# IEDERÉÉN is TEGEN EUROPA

Groter had het contrast niet kunnen zijn. In de Oekraïense hoofdstad Kiev gaan in de winterkou honderdduizenden de straat op, duizenden bezetten dag en nacht het Vrijheidsplein in het centrum en eisen het aftreden van de president die het aanbod van een associatie- en handelsakkoord met de EU heeft afgeslagen. De betogers riskeren voor Europa lijf en leden. De oproerpolitie treedt hard op, de kantoren van de oppositie worden doorzocht en de president dreigt de 'aanstichters' met lange gevangenisstraffen. In het voorjaar van 2014 wordt hij gedwongen op te stappen en komen de EU en de VS lijnrecht tegenover Moskou te staan met als inzet de inkapseling van Oekraïne in de Westerse of Russische invloedssfeer.

**W**elke pro-Europese partij zou in een van de lidstaten van de Europese Unie duizenden aanhangers, laat staan honderdduizenden burgers kunnen mobiliseren met blauwe vlaggen met twaalf sterren en de roep om méér Europa? Zowel een D66 in Nederland, een van de mede-oprichters van de EU, als de partijen die in Oost-Europa hun land tien jaar geleden naar het EU-lidmaatschap voerden, hebben hier kennelijk niet veel vertrouwen in. Ze vrezen een beschamende vertoning met een handvol demonstranten, schimpscheuten en meewarige blikken van omstanders. De harde waarheid is dat sinds

mensenheugenis niemand meer de straat op gegaan is om Europese oplossingen voor (inter)nationale problemen te eisen: niet bij het referendum over de Europese Grondwet in de zomer van 2005 en niet in de Eurocrisis.

Ook eurosceptici gaan echter zelden de straat op om tegen Brussel te demonstreren. Het verbranden van vlaggen met twaalf sterren mobiliseert hoogstens demonstranten in de landen van de Eurocrisis – Griekenland, Italië en in mindere mate Spanje en Portugal. Werkloosheid en zware bezuinigingen drijven hier wanhopige burgers de straat op, in de veronderstel-

ling dat de crisis het werk van Brussel is. Zijn deze Grieken en Italianen die hun frustratie en existentiële angsten botvieren op de hardvochtige eurocraten en het nationale politieke establishment, overtuigde eurosceptici? Wensen zij niet juist méér Europa – een solidair en proactief Europa in plaats van noordelijke lidstaten die de zuidelijke Europeanen in de crisis in de steek laten? Niet *tegen* Europa, maar *voor* een *ander* Europa?

De ‘opstand’ van de burgers tegen Europa lijkt niet op straat plaats te vinden, maar in de cijferrijen van de enquêtes en in de kieshokjes van de Europese

verkiezingen. Eurosceptische en anti-Europese partijen beschikken in het zevende Europees Parlement slechts over een handvol ‘backbenchers’. In het achtste Parlement zullen ze na de verkiezingen van 2014 terugkeren met het gezamenlijke gewicht van een volkspartij. Vanuit

lijkt anno 2014 – met of zonder Europa – sowieso voorbij. Wij uiten onze onvrede nu via blogs en tweets.

Net als elk nationaal politiek bestel kan de Europese democratie goed leven met een zekere mate aan onverschilligheid van

stemplicht afgedwongen wordt. In de meeste landen geldt een opkomst van 70 procent of meer bij nationale parlementsverkiezingen al als een teken van een gezonde democratie. De verkiezingen van het Europees Parlement lagen daar al in 1979 met een opkomst van 63

**Welke pro-Europese partij zou in een van de lidstaten van de Europese Unie duizenden aanhangers, laat staan honderdduizenden burgers kunnen mobiliseren met blauwe vlaggen met twaalf sterren en de roep om méér Europa?**

dat perspectief is het ontbreken van grote demonstraties tegen (of voor) Europa geen geruststelling voor de gevestigde partijen. De politiek van de straat

de burgers. Dat iedereen actief participeert in de democratie is een illusie, een ideaal dat op de verkiezingsdag alleen in België en Griekenland nog met een

procent meteen duidelijk onder. Sindsdien is een neerwaartse trend ingezet (net als bij de nationale verkiezingen overigens). In 2009, toen ook voor



de recent toegetreden landen het nieuwe ervan af was, zakte de opkomst voor het eerst onder de symbolische grens van 50 procent. De opkomst was bovengemiddeld in de landen

van de Eurocrisis (Spanje, Italië, Ierland) maar laag in Portugal, Roemenië en Bulgarije.

Een te groot aantal partijen dat zich consequent tegen het be-

staande politieke bestel keert, terughoudendheid bij de partijen die het bestel dragen en te veel onverschilligheid onder burgers vormen een bedreiging voor elk politiek systeem. De

tijden dat eurosceptis haitain genegeerd kon worden zijn voorbij en zullen ook niet terugkeren. Ook de strohalm dat een goed geïnformeerde

de slinkende ledentallen van de vroegere volkspartijen, de opkomst van populistische bewegingen ter linker- en rechterzijde en de onmacht van

terugtrekken uit Europa en de euro in werkelijkheid onmogelijk is of met enorme kosten verbonden zou zijn – in het politieke en publieke debat is

### Net als elk nationaal politiek bestel kan de Europese democratie goed leven met een zekere mate aan onverschilligheid van de burgers

burger vanzelfsprekend vóór Europa is biedt geen soelaas meer. De politiek geïnteresseerde burger met inzicht in de instituties en procedures van de democratie is een hersenschim – niet alleen op Europees, maar ook op nationaal niveau.

In de hele Westerse wereld is de democratie in een crisis beland. De macht van de media,

's-lands bestuurders worden alom beklaagd. Onafhankelijk van de eigen tekorten, kwaliteiten en zwaktes van de Europese democratie is het meer dan aannemelijk dat de actuele crisis van de nationale democratie ook haar schaduw werpt over Europa.

Hoe schril de gevestigde partijen ook roepen dat een

dit de spil van de kwestie. Juist de polarisering tussen 'eurofielen' die in algemene zin voor 'méér Europa' pleiten en hun tegenspelers die minder of zelfs geen Europa wensen, versterkt bij velen het gevoel van crisis. Beschuldigingen van 'fascisme', 'schijnoplossingen', populisme, 'onderbuikgevoelens' en 'pseudopolitiek' vliegen over en weer. Sommigen klagen dat de



gevestigde partijen – zeker in Nederland – een eurokritische houding veinzen om de kiezers

analyses die daar destijds op werden losgelaten, blijkt de bandbreedte aan motieven.

voor de toenemende europe-anisering van nationaal beleid die daar de laatste decennia uit

### De tijden dat eurosceptis hautain genegeerd kon worden zijn voorbij en zullen ook niet terugkeren

aan zich te binden, terwijl het beleid achter gesloten deuren niet verandert. Anderen wijzen er zelfgenoegzaam op dat de rabiante Britse tegenstanders van de EU wel comfortabel in het Europees Parlement zitten en daar zonder morren hun royale loon opstrijken.

Niet iedere euroscepticus is gelijk. In de zomer van 2005 stemden de Nederlandse kiezers in een referendum tegen de Europese Grondwet. Uit de uitvoerige en ontnuchterende

Terwijl links Nederland, met de SP voorop, storm liep tegen het neoliberale karakter van de Europese Grondwet, kon dezelfde

### Niet iedere euroscepticus is gelijk

tekst ook bij de liberalen niet op groot enthousiasme rekenen. De VVD is weliswaar een pleitbezorger van de Europese interne markt, maar is huiverig

ontstaan is. Omgekeerd deelt de SP het VVD-ideaal van de 'slanke staat' niet en zou juist graag een interventionistisch Europa zien als het gaat om solidariteit, sociale zorg en inkomensnivellering. Eurosceptici kunnen het dus hartgrondig met elkaar oneens zijn.

Met andere woorden: anders dan bij nationale verkiezingen is een stem tegen de ene partij niet verbonden met een stem voor een alternatieve regerings-



coalitie of programma. Europese verkiezingen hebben dan ook veel weg van een referendum met alleen een volmondig 'ja' of een gedecideerd 'nee' als optie, terwijl hier nog een

heel spectrum tussen zit. Direct na het referendum van 2005 werd door Maurice de Hond een enquête gehouden met drie opties. Slechts 16 procent van de ondervraagden wilde

het project van een Europese Grondwet helemaal opgeven. Een zelfde percentage wilde het Europese ratificatieproces voortzetten en maar liefst 64 procent wilde een andere, aan-

gepaste Grondwet na nieuwe onderhandelingen.

Als schaduw van Europa anno 2014 verdwijnt euroscepsis natuurlijk niet door de constatering dat de motieven en thematische pijnpunten van de eurosceptische partijen en hun aanhangers en kiezers zeer

de 'eurofielen' er niet of nauwelijks in om linkse eurosceptici (zoals de Socialistische Partij in Nederland of de linkse en groene partijen in Scandinavië) en rechtse euro-haters (zoals de United Kingdom Independence Party of de nationalistische Groot-Roemeense Partij) tegen elkaar uit te spelen.

oor voor de talloze lobbyisten van de multinationals. Europa staat hier niet voor teveel overheid, maar voor het verkeerde beleid. Met het juiste beleid zou Brussel juist een ideaal platform kunnen zijn voor een alternatief energie- en milieu-beleid en voor sociale gerechtigheid voor het hele continent.

### Qua beleidskeuzes hebben linkse en rechtse eurosceptici in ieder geval weinig met elkaar gemeen

divers zijn. In het huidige gepolariseerde en bevooroordeelde debat zijn het eerder de eurosceptici van links en rechts die erin slagen om de gevestigde partijen een timide houding op te dringen. Omgekeerd slagen

Qua beleidskeuzes hebben linkse en rechtse eurosceptici in ieder geval weinig met elkaar gemeen. De SP en haar Europese zusterpartijen verwijten Brussel een neoliberal economisch beleid en een gewillig

Het rechtse euroscepticisme is principiëler. Brussel staat voor te veel overheidsbemoeienis, ongeacht de feitelijke invulling van het Europese beleid. En vooral voor de wens om nationale aangelegenheden op

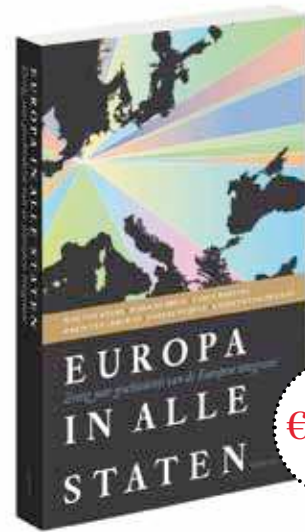
het niveau van het Binnenhof te besluiten – democratisch gelegitimeerd door de eigen burgers en onafhankelijk van een andersgezinde meerderheid elders in Europa. Gematigd eurosceptische partijen van links hebben het daarom gemakkelijker: zij kunnen kritisch omgaan met voorstellen van de Europese Commissie zonder de EU ter discussie te stellen. Gematigd rechts kan zich vaker wel vinden in het Europese beleid, maar veinst uit electorale overwegingen principiële kritiek en oppositie.

Zo hebben misschien juist de grootste eurofielen en hun anti-Europese tegenvoetters

meer gemeen dan ze willen doen geloven. Elke Europese burger wordt vandaag de dag bestuurd door meerdere lagen van bestuur en democratie – van gemeenteraad en provinciebestuur via nationale wetgevende en uitvoerende macht tot de Europese instituties. Eurofielen – zo verwijt Frits Bolkestein de Belgische oud-premier en leider van de Europese liberalen Guy Verhofstadt – proberen reële beleidsproblemen, van werkloosheid tot de bankencrisis, van tafel te vegen door de zeggenschap in Brussel te concentreren, ten koste van de nationale verantwoordelijkheid. Omgekeerd is de oplossing van de euroscep-

tici niet minder utopisch: geen of minimale zeggenschap voor Brussel en het beleid terug in de veilige handen van het Binnenhof. •





€24,50

Lees meer over de geschiedenis  
van de Europese integratie in  
*Europa in alle staten.*

Verkrijgbaar bij uw boekhandel  
of bestel via [bestel@vantilt.nl](mailto:bestel@vantilt.nl)

[WWW.VANTILT.NL](http://www.vantilt.nl)

Ga naar [www.ru.nl/europeseverkiezingen](http://www.ru.nl/europeseverkiezingen) voor meer  
informatie over de Europese verkiezingen en voor een  
overzicht van activiteiten in aanloop naar 22 mei 2014.



'Brusselse verhalen is  
interessant voor iedereen  
die meer wil weten van een  
volksvertegenwoordiging die  
vandaag nog steeds ver weg  
staat.' – *Openbaar Bestuur*

ISBN 9789461055491  
€ 19,90  
E-book  
ISBN 9789461274458  
€ 11,90



'In *Verloren consensus* geven  
vijf historici een handzaam  
en leesbaar overzicht van  
het naoorlogse debat over  
Europa en onder Nederlandse  
politici en commentatoren.'  
– *de Volkskrant*

ISBN 9789461059925  
€ 24,90  
E-book  
ISBN 9789461274915  
€ 14,90

**Boom** | [www.uitgeverijboom.nl](http://www.uitgeverijboom.nl)

Deze brochure wordt verspreid in samenwerking  
met het Europe Direct Information Centre Nijmegen.  
Voor meer informatie, ga naar [www.nijmegen.nl/edic](http://www.nijmegen.nl/edic).

